

מלכודת תיירים

בני מר שולח את הקוראים לטיול מדומיין בוורשה היהודית של 1938, שכמעט לא נותר ממנה זכר אחרי המלחמה

מדריך

לאו גורביץ

לפני יותר מעשור הוכתרה ורשה ליורשת ההיפסטריית של ברלין. מאז הוכתרו ערים נוספות בגוש הפוסט-קומוניסטי ליורשות החוקיות, בהתאם לגחמות של כותבים שכל טפטוף משול אצלם לטרנז. ראוי כמובן לזכור שרבות מהערים הללו היו יהודיות לא פחות משהיו פולניות או אוקראיניות בתחילת המאה ה-20. אבל כל מה שנותר כיום מאותו עולם יהודי נכחד הוא לא יותר מקוריוו סטריאוטיפי, כמו פסל של אינדיאני בחנות טבק אמריקאית.

איך נראו חיי ההיפסטרים, או הבורהיים, היהודים כשוורשה היתה היישוב היהודי הגדול ביותר באירופה והשני בגודלו בעולם? "המנהג ללכת לבתי קפה נפוץ לאחרונה בעיר קר בקרב יהודי פולניה, ויהודים רבים שנהגו לפנים ללכת להתבטל בבתי המדרש, מתבטלים עכשיו בבית הקפה באופן תרבותי", נכתב בשנות ה-30 באחד מעיתוני היידיש המרכזיים בעיר, שכשליש מתושביה היו יהודים ערב מלחמת העולם השנייה.

ספרו של בני מר מבקש לתאר את חייהם של אותם יהודים בלשון ההווה של העיר תוך, ולא בלשון עבר מפרספקטיבה פוסט-שואתית, אף שהפיתוי הוא גדול. התוצאה היא מדריך תיירים לוורשה היהודית, שנכתב כאילו השנה היא 1938 – לא בדיוק תור הזהב של יהודי העיר, אבל גם לא החורבן המוחלט שעוד עתיד להתרחש. ואכן, תצפיות לוח הזמן של ורשה היהודית ב-1938 אינו מתאר אידיליה: התיאטרות היהודיים מתמטעים, משרות ציבוריות חסומות בפני יהודים כמעט לחלוטין ותנאי המחיה אינם קלים: "ברחובות העניים ביותר... רבים מהם בתים מיושנים ומוזנחים. 30 אחוז מהם אינם מחוברים לחשמל, 40- אחוז אין מים זורמים, וכמעט חצי מהבתים אינם מחוברים לכיבוי".

מדוע יש צורך במדריך? אם שואלים את מחברו הבדיוני מ-1938, מדריכי הנסיעות לוורשה נטו להתעלם עד או מהחלק היהודי של העיר, והדבר דורש תיקון. אם שואלים את המחבר הממשי מ-2026, קורא המאה ה-21 יוכלו לצאת לטיול מדומיין בעיר היהודית ולהשוות את ורשה הנוכחית לוורשה של אז, שכמעט לא נותר ממנה זכר אחרי המלחמה. המדריך היהודי-ורשאי פונה לתייר הפוסטנציאלי של שנות ה-30, ובה בעת קורץ לקורא של היום. עד כמה היתה ורשה מתוירת באותם ימים? המדריך מספק

אפשר שלא לחשוב על בית מספר 18, ליימים הבונקר של הלוחמים היהודים במרד גטו ורשה (על חורבותיו ניצבת כיום אנדרטה). בבית ועד הקהילה שבו שכן המוזיאון היהודי התכנס בהמשך היוזנרטה, ובית הכנסת הגדול פוצץ על ידי האסאס במפגן ראווה עם חיסולו של הגטו (בשני האתרים ניצבים כיום בנייני משרדים גנריים). גם אישים ידועים שלימים נרצחו במחנות ההשמדה מוזכרים במדריך בלשון הווה שיוצרת הורה מסוימת: "ד"ר יאנוש קורצ'ק, הסופר יהושע פרלה ושח"ן קן התיאטרון וחברו של פרנץ קפקא, יצחק (ז'אק) לוי, מתוארים כולם כדמויות פעילות בחיי העיר.

המציאות המתוהה באירופה של 1938 מציצה לעיתים מבין השורות באופן אנכי: "בשנים האחרונות משתדלים גם בתי המדרש קחת של ורשה היהודית שלא למכור תוצרת גרמנית". מנגד, המדריך מציין מפורשות כי תקיפות אנטישמיות בידי לאומנים פולנים אינן מחוזה נדיר וכי "יהודים, בייחוד בלבוב מסורתי, הם טרף קל".

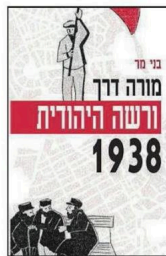
ואולם, בדומה לספרו של שלום בוגור סלבסקי על "מזרח אירופה היהודית", מר אינו מציג את היהודים רק כקורבנות כנויים. לכן הוא מזכיר גם את הכייסים הנכסלולים ואת הסקלים החסונים, שמחזירים "מכה אחת אפיים" לכריזמים האנטישמיים שמעזים להיכנס לחלק היהודי של העיר.

אף שהמחבר הבדיוני מצהיר בהקדמה כי "ישתדל להסתיר את אהבתו ושמירתו נאותו", נקודת המבט של המחבר הממשי מגיחה פה ושם לאורך הספר כמין הופעת קמאו היצ'קוקיאנית ומוסיפה רובד משח"ן קי למדריך. מכאן העיסוק במסעדות צמחוניות והרתיעה מפני הפגרים המוצגים לראווה בשוקי הבשר (מר מספר על היותו צמחוני מפרספקטיבה דתל"שית בממאר שלו מ-2022, "המועדים"). כמו כן, במסלול העובר ברחוב סמוצ'ה המדריך מציין כבדרך אגב: "סמוצ'ה הוא אחד הרחובות היהודיים העממיים ביותר של ורשה היהודית, אם לא הרחוב בה"א הידועה, עד שאפשר היה לכתוב עליו ספר" (ספרו של מר מ-2018, "סמוצ'ה", מוקדש להיסטוריה של רחוב זה, והספר הנוכחי הוא במידה רבה הרחבה שלו).

עבודת התחקיר של מר יסודית מאוד, לעיתים יסודית מדי. הספר כולל מבוא לתולדות הקהילה היהודית של ורשה, שכעה מסלולים תקופתיים ברחבי העיר וסביבותיה ו"ידע כללי" ו"מידע שימושי", קרי: פירוט היסטורי מדוקדק של אמצעי תחבורה, עיתונים, ספריות ומרפאות, וכך כלל זה כתובות ומספרי טלפון של נותני שירותים (הסובלים מטחורים ב-1938-1938). יכלו לפנות לד"ר ב' גלבפיש ברחוב אור-לה 3, טל': 705-40). אבל רק כאשר מר מרפה מרשימות המצאי ומהפרטים הטכניים ומתמסר לסיפורים ולאווירה העירונית התוססת, או גם מתעוררת קפסולת הזמן לחיים ומוכירה מדריכי טיולים מוצ'חים ודינמיים כמו "הולך איתך בלונדון" של דני קרמן. לרגעים אפשר כמעט להריח את עשן הסיגריות של הבטלנים היהודים בבתי הקפה. ■

סטטיסטיקה צנועה: "ברבע הראשון של 1937 באו לוורשה 6,559 תיירים. כחצי מהם באו ליום אחד, ואחרים – ליומיים עד ארבעה". לשם השוואה גסה, בתערוכה העולמית של פריז שנערכה באותה שנה בין מאי לנובמבר ביקרו 31 מיליון איש. ואכן, המדריך שב ומבהיר: "ורשה אינה פריז".

בהתאם לכך, המחבר הבדיוני מבקש להראות את פניה היפות של ורשה היהודית "בלי להסתיר את הצללים". אילו שכיות חמדה אסור היה לפסס במונח? המוזיאון היהודי אינו הלובר, מדגיש המדריך, אך "עניכם לא תשבע מלראות את היופי שבו", ובית הכנסת הגדול מרשים כל כך שאף הוזכר בכמה מהמדריכים הכלליים של העיר.

מורה דרך: ורשה היהודית 1938

בני מר

הוצאת מאגנס, 305 עמודים

גם בתחום האירוח והבילוי אפשר למצוא כמה כוכבי מישלן: "סבוי" הוא המלון היהודי היחיד "מדרגה ראשונה", והמסעדה האלגנטית היקרה ביותר בעיר ("אד-רייה") היא בבעלות יהודית. מעבר לכך מומלצים גם מקומות ליברליים ואופנתיים בוורשה כמו בית הקפה "אייפ"ס"ש"מאיר פנים לנשים לבדן, להומוסקסואלים ול"סביות, ואפילו ליהודים שלא נראים ונישמעים יהודים". אבל לצד המקומות הטרנדיים, המדריך מפנה ורקור גם אל חיי השטעל העירוני הסטריאוטיפי יותר: אל הרכובים היהודים בשווקים ואל המתפללים על גדת הוויסלה בטקס התשליך – דימויים שהונצחו בסוף המאה ה-19 אצל הצייר הפולני אלכסנדר גיירימסקי.

המדריך התקופתי מבקש להציג את ורשה היהודית באופן אקטואלי, אך הקורא העכשווי יתקשה להתעלם מגורלם של אותם מקומות שוקקי חיים (כמהלך מודע, מר כותב בקצרה על חורבנה של ורשה בפתח הדבר בלבד). כשהמחבר הכידיוני מ-1938 מציין את רחוב מיל'ה כמקום הידוע במאכלים מתוצרת בית, אי